

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.53>

БОРОВИК Л.А.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF JOURNALISTS' RIGHTS UNDER MARTIAL LAW

У статті, на основі аналізу наукових джерел, розкрито сутність понять «режим», «правовий режим» та «адміністративно-правовий режим». Проаналізовано наукові підходи до визначення змісту, ознак і функціонального призначення адміністративно-правових режимів. Запропоновано авторське визначення адміністративно-правового режиму як особливого порядку публічного адміністрування, що встановлюється для регулювання певної сфери суспільних відносин. Охарактеризовано правову природу воєнного стану, порядок його запровадження та основні гарантії законності застосування передбачених ним обмежень. Визначено особливості впливу правового режиму воєнного стану на реалізацію професійних прав журналістів. Зроблено висновок, що воєнний стан, як спеціальний, надзвичайний адміністративно-правовий режим передбачає суттєвий та широкий вплив на журналістську діяльність, а також вільний порядок її провадження, що зумовлює тимчасове обмеження прав та свобод у сфері інформації, а також запровадження спеціальних організаційно-контрольних та режимних заходів. Як наслідок змінюється порядок збору, обробки, використання, поширення, зберігання інформації з мотивів забезпечення обороноздатності, національної безпеки держави, а також захисту прав, свобод та законних інтересів населення.

Ключові слова: воєнний стан, журналіст, журналістська діяльність, професійні права, свобода, публічне адміністрування.

The article, based on the analysis of scientific sources, reveals the essence of the concepts of “regime”, “legal regime” and “administrative-legal regime”. Scientific approaches to determining the content, features and functional purpose of administrative-legal regimes are analyzed. The author’s definition of the administrative-legal regime as a special order of public administration established to regulate a certain sphere of social relations is proposed. The legal nature of martial law, the procedure for its introduction and the main guarantees of the legality of the application of the restrictions provided for by it are characterized. The peculiarities of the influence of the legal regime of martial law on the implementation of journalists’ professional rights are determined. It is concluded that martial law, as a special, extraordinary administrative-legal regime, entails a significant and broad impact on journalistic activity and the manner in which it is conducted; this necessitates the temporary restriction of rights and freedoms in the information sphere, as well as the implementation of special organizational, control, and regulatory measures. As a result, the procedure for the collection, processing, use, dissemination, and storage of information changes, with the aim of ensuring the state’s defense capability and national security, as well as protecting the rights, freedoms, and legitimate interests of the population.

Key words: martial law, journalist, journalistic activity, professional rights, freedom, public administration.

© БОРОВИК Л.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної кадрової академії, доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем’ячука) <https://orcid.org/0000-0002-8997-0577>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка проблеми. Незважаючи на особливий підхід законодавця до забезпечення захисту професійної журналістської діяльності, яка сприяє інформуванню суспільства про події в Україні та світі, а також виконує важливу просвітницьку функцію, порядок її здійснення може зазнавати змін у разі запровадження на території держави спеціальних адміністративно-правових режимів. Одним із таких режимів є воєнний стан, який запроваджується з метою протидії найбільш небезпечним загрозам національній безпеці, державному суверенітету, територіальній цілісності та конституційному ладу України. Особливий характер правового режиму воєнного стану зумовлює застосування комплексу безпекових заходів і тимчасових обмежень, що істотно впливають на порядок здійснення професійної діяльності журналістів.

Стан дослідження проблеми. Внутрішній зміст та функціональне призначення адміністративно-правових режимів були предметом досліджень багатьох науковців. Відповідну проблему аналізували: Ю. П. Битяк, В. В. Белевцева, А. В. Боровик, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. О. Крестянінов, Т. В. Мазур, В. Я. Настюк та інші. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, адміністративно-правові режими, як правило, аналізуються вченими в загальних рисах, без висвітлення специфіки регулювання в рамках них суспільних відносин конкретного типу, або правового статусу окремої групи осіб.

Саме тому метою статті є: визначити особливості реалізації прав журналістів в умовах режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Почати дослідження варто із оцінки специфіки категорії «режим». Аналізу її складного змісту приділив свою роботу Д. С. Денисюк. Спираючись на енциклопедичні положення автор доводить походження вказаного слова від французького «régime» і латинського «regimen», що означає «управління», а в українській мові: державний лад, метод правління; установлений розпорядок життя; сукупність правил, заходів, норм для досягнення будь-якої мети. Крім цього, на його думку, поняття режиму «несе в собі основні змістові відтінки цього слова, у тому числі й те, що правовий режим визначає ступінь жорсткості юридичного регулювання, наявність відповідних обмежень і пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, меж їх правової самостійності» [1, с.116].

Виходячи тільки із загальних етимологічних тлумачень можемо констатувати, що термін «режим» означає умови, правила, вимоги щодо здійснення якоїсь діяльності, роботи, існування якогось явища і таке інше. Дещо іншого значення категорія набуває в сфері права. У науковій літературі зазначається, що правовий режим слід розглядати як особливий порядок законодавчого регулювання діяльності, дій або поведінки фізичних і юридичних осіб у різних сферах суспільних відносин чи щодо окремих об'єктів. Його зміст охоплює механізм практичної реалізації системи стимулів, нормативів, гарантій, заборон, обов'язків і обмежень, а також застосування заходів державного примусу та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Т. В. Мазур розкриває категорію «правовий режим», як змістовну характеристику конкретних нормативних засобів, покликаних організувати, ввести в рамки конкретно визначену ділянку життєдіяльності особи [2]. С. Ф. Константинов під правовим режимом розуміє комплекс суспільних відносин певного виду діяльності, закріплений юридичними нормами і забезпечений сукупністю юридично-організаційних заходів [3, с.12].

Узагальнюючи наведені вчені позиції варто наголосити, що правовий режим – це декларований правовими нормами особливий порядок правового регулювання суспільно-правових відносин в певній сфері життєдіяльності населення України, що передбачає комбінацію спеціальних, однорідних юридичних форм, методів та гарантій прав та свобод фізичних та юридичних осіб. Режим має ціль, чіткий порядок застосування, а також суб'єктний склад забезпечення.

Більш широкого змісту категорія набуває в адміністративній науці з приводу чого точаться дискусії. Так, Ю. П. Битяк визначає, що адміністративний режим є певне об'єднання способів розробки, прийняття та виконання управлінських рішень, що визначається імперативним методом впливу [4]. За В. К. Колпаковим: «адміністративно-правовий режим є встановлена в законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведінки громадян і юридичних осіб, а також порядок реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуація), забезпечення і підтримки суверенітету і оборони держави, інтересів безпеки і охорони громадського порядку спеціально створеними для цієї мети службами державного управління» [5, с. 63]. В. М. Завгородня визначає адміністративний, або адміністративно-правовий, режим як системно організовану сукупність юридичних конструкцій, що встановлюються та реалізуються у певній сфері суспільних відносин, віднесених до предмета адміністративного права. Функціональне призначення такого режиму полягає в забезпеченні публічних інтересів шляхом використання відповідних

адміністративно-правових засобів. За такого підходу адміністративно-правовий режим постає не як механічна сукупність нормативних приписів, дозволів, заборон та обов'язків, а як цілісна модель правового регулювання, елементи якої перебувають у взаємозв'язку та спрямовані на досягнення визначеної публічно значущої мети [6]. К. В. Бережна, вивчаючи конкретний різновид категорії – митно-правовий режим транзиту, визначає його як сукупність правових норм, що залежно від заявленої мети переміщення товарів та інших предметів визначають порядок такого переміщення; умови перебування товарів та інших предметів на митній території чи поза митною територією держави; встановлюють коло прав та обов'язків учасників правовідносин, які при цьому виникають; обсяг і зміст митних процедур, що здійснюють митні органи [7, с. 6].

Таким чином, виходячи із викладених наукових підходів, адміністративно-правовий режим логічно розглядати як визначений адміністративно-правовими нормами особливий порядок публічного адміністрування певної сфери суспільних відносин, що реалізується через функціонально узгоджену систему адміністративно-правових інструментів, які застосовуються суб'єктами владних повноважень з метою забезпечення публічного інтересу, безпеки, правопорядку, належного функціонування відповідної сфери і реалізації прав та законних інтересів кожного суб'єкта права. Адміністративно-правові режими багатоманітні та специфічні за своїм характером, порядком запровадження, а також рядом інших ознак. Однак, безпосередній вплив на специфіку реалізації прав журналістів чинять лише окремі з них.

Найпершим адміністративно-правовим режимом, який до того ж є особливо актуальним в останні роки, є воєнний стан. Його ключова особливість криється в масовості та широті передбачених юридичних обмежень. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що це особливий правовий режим, котрий вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

Нормативно встановлений порядок введення воєнного стану, згідно із Законом, характеризується багатоступінцю, поєднанням ініціативних, установчих і контрольних повноважень декількох вищих органів державної влади. Передусім Рада національної безпеки і оборони України подає Президенту України пропозиції щодо введення воєнного стану на всій території держави або в окремих її місцевостях. Такий механізм відповідає координаційному призначенню РНБО України у сфері національної безпеки й оборони, проте остаточне рішення на цьому етапі належить Президенту України. У разі визнання введення воєнного стану необхідним Президент видає відповідний Указ і невідкладно звертається до Верховної Ради України щодо його затвердження, одночасно подаючи проєкт відповідного закону. Вимогою до процедури введення воєнного стану є також невідкладне доведення Указу Президента України до відома населення через медіа або шляхом його оприлюднення в інший спосіб. Такий обов'язок має гарантійне значення, оскільки забезпечує офіційне інформування суспільства про територіальні й часові межі дії спеціального правового режиму, запроваджувані заходи та можливі обмеження прав і свобод. Зміст Указу про введення воєнного стану має комплексний характер. У ньому повинні бути визначені фактичні та юридичні передумови запровадження цього режиму, зокрема обґрунтування його необхідності, територія дії, момент введення та строк, на який він запроваджується. Встановлення цих відомостей забезпечує просторову, часову та змістовну визначеність воєнного стану і перешкоджає невизначеному або необмеженому застосуванню надзвичайних державно-владних повноважень. Особливе гарантійне значення має законодавча вимога щодо закріплення в Указі вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуватимуться, із зазначенням строку дії відповідних обмежень. Аналогічна вимога поширюється на тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб. Вичерпність такого переліку означає, що обмеження не можуть запроваджуватися довільно або поширюватися на права, прямо не зазначені в указі [8].

Вплив на діяльність журналістів в умовах правового режиму виражається у декількох аспектах. Передусім, відповідно до статті 64 Конституції України та статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» останній допускає обмеження окремих конституційних прав

та свобод громадян, у тому числі, права на свободу думки, вираження поглядів, збір, обробку, використання та поширення інформації [8].

Другий момент, який суттєво змінює специфіку діяльності журналістів під час дії правового режиму є передбачені ним заходи, що вводяться по всій території України або її окремих місцевостях з метою забезпечення воєнного стану та сприяння досягненню його цілей. Окремі з них ускладнюють, а також впливають іншим чином на порядок роботи представників медіа. Наприклад, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування: 1) встановлювати (посилювати) охорону об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи; 2) запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень); 3) встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів, обмежувати в'їзд (вхід), перебування в населених пунктах, з яких проводиться загальна обов'язкова евакуація; 4) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телебачення, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку [8]. Запровадження та реалізація вказаних заходів може створити обґрунтовані безпековою ситуацією перепони, по-перше, у доступі журналістів до місць чи об'єктів де необхідно зібрати якусь інформацію, по-друге – фактичному переміщені території України. В окремих випадках журналістів може бути позбавлено спеціальних технічних пристроїв, які використовуються ними в процесі реалізації професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, воєнний стан, як спеціальний, надзвичайний адміністративно-правовий режим передбачає суттєвий та широкий вплив на журналістську діяльність, а також вільний порядок її провадження. В рамках його дії комбінуються тимчасове обмеження прав та свобод у сфері інформації, а також запровадження спеціальних організаційно-контрольних та режимних заходів. В сукупності зазначене змінює сам порядок збору, обробки, використання, поширення, зберігання інформації з мотивів забезпечення обороноздатності, національної безпеки держави, а також захисту прав, свобод та законних інтересів населення.

Список використаних джерел

1. Денисюк Д.С. Правовий режим дозвільної діяльності ДАІ МВС України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Випуск 45. С. 115–121.
2. Мазур Т. В. Правовий режим Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у банках : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Київ, 2008 р. 220 с.
3. Константинов С. Ф. Адміністративно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. С. Ф. Константинов; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2002. 18 с.
4. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. Ю. П. Битяк, В. В. Богущий, В. М. Гаращук та ін. за ред. Ю. П. Битяка. Х., 2000. 520 с.
5. Колпаков В.К. Адміністративне право України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 799 с.
6. Завгородня В. М. Категорія «адміністративно-правовий режим» у понятійному апараті адміністративного права. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2010. № 6. С. 31–35.
7. Бережна К. В. Митно-правовий режим транзиту в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00. Київ, 2003. 21 с.
8. Про правовий режим воєнного стану: закон від 12.05.2015 №389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.